

**Respublika
I ilmiy-texnikaviy
KONFERENSIYA
2021**

Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat o'zbek tili
va adabiyoti universiteti

**KOMPYUTER LINGVISTIKASI:
MUAMMOLAR, YECHIM,
ISTIQBOLLAR**

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI
ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O'ZBEK TILI
VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

**KOMPYUTER LINGVISTIKASI: MUAMMOLAR,
YECHIM, ISTIQBOLLAR**

**mavzusidagi Respublika ilmiy-texnikaviy
konferensiya to'plami**

23.04.2021

Matnga grammatik ishlov berish tizimlari

Axmedova X.I., Yusupova D.M. So'z turkumlarini teglash usullari: muammo va yechimlar	90
Abduraxmonova U.R. Matnni qayta ishlash va tahlil qilish usullari	95
Xudayberganov N.U. Mantlarni avtomatik tahrir qilishda imlo lug'ati va grammatik qoidalarining o'rni	102

Matnga semantik ishlov berish tizimlari

Axmedova D.B. Semantik razmetka tizimi va modeli	105
Gulyamova Sh.Q. Semantik-sintaktik analizatorlar	110
G'ulomova N.S. Alisher Navoiy lirik asarlari semantik teglari bazasini yaratish zarurati	116
Soliyev M. Til korpuslari semantik teglarini yaratishda semantik izoh berish muammolariga doir	120

Mashina tarjiması texnologiyasi va tizimlari

Shaymardonova A.S. Madaniy xoslangan so'zlarni kompyuterda tarjima qilish muammosi	124
---	-----

Kompyuter leksikografiyasi va lingvistik ontologiyalar

Karimov S.A., Qobilov S.S., Robbimov I.M. Avtomatik lug'atlar hosil qilish algoritmi	129
Suyunov B.T. Tezaurus va kompyuter texnologiyalariga doir	134
Yunusova B. Kombinator leksikografiya – tilshunoslikning zamonaviy yo'nalishi	140
Xusainova Z.Yu., Allaberganova N.M. Alisher Navoiy asarlari elektron lug'atining mobil ilovasini yaratish xususida	144
Ravshanov Sh.I. Wordnet – online leksik ma'lumotlar bazasi	149

Yangi intellektual texnologiyalar va bilimga ishlov berish tizimlari

Уринбаева Д.Б. Лингвостатистический анализ как основа для лексико- семантических, лингвостилистических и лингвопоэтических исследований	153
Nurtonova G.H. Corpus-based analyses of stem lexis for english for specific purposes (esp)	159
Murtazayev A. Sun'iy intellektni rivojlantirishda tilni qoliplashtirishning o'rni	163
Xamroyeva Sh.M. Morfologik ma'lumotlar bazasini yaratish xususida	169

ALISHER NAVOIY LIRIK ASARLARI SEMANTIK TEGHLARI BAZASINI YARATISH ZARURATI

G'ulomova Nargiza Sa'dullayevna,
Navoiy viloyat xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning
malakasini oshirish hududiy markazi
"Tillarni o'qitish metodikasi" kafedrası katta o'qituvchisi

"Alisher Navoiy xalqimizning ong va tafakkuri, badiiy madaniyati tarixida butun bir davrni tashkil etadigan buyuk shaxs, milliy adabiyotimizning tengsiz namoyandasi, millatimizning g'ururi, sha'nu sharafini dunyoga tarannum qilgan o'lmas so'z san'atkoridir".

Islom Karimov

Alisher Navoiy butun umrini turkiy til mavqeyini ko'tarish, turkiy adabiyot imkoniyatlarini dunyoga tan oldirish, jamiyatda haqiqat va adolat mezonlarini qaror toptirishga bag'ishlagan bobokalonimizdir. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov ta'biri bilan aytganda, inson qalbining quvonch-u qayg'usini, ezgulik va hayot mazmunini Navoiydek teran ifoda etgan shoir jahon adabiyoti tarixida kamdan-kam topiladi. Ona tiliga muhabbat, uning beqiyos boyligi va buyukligini anglash tuyg'usi ham bizning ong-u shuurimiz, yuragimizga, avvalo, Navoiy asarlari bilan kirib keladi. Biz bu bebaho merosdan xalqimizni, ayniqsa, yoshlarimizni qanchalik ko'p bahramand etsak, milliy ma'naviyatimizni yuksaltirishda, jamiyatimizda ezgu insoniy fazilatlarni kamol toptirishda shunchalik qudratli ma'rifiy qurolga ega bo'lamiz.

Bugun shu ulug' zot qalb quri bilan qalamga olib, bizga bebaho meros qilib qoldirgan har biri gavharga teng misralarning ma'nosidan o'quvchi-yoshlarimizni yetarlicha bahramand eta olmayotganligimiz eng achinarli desak, mubolag'a bo'lmaydi. Adabiyotshunoslik ilmida hozirga qadar badiiy tahlil nima, u qanday maqsadlarni ko'zda tutgan holda amalga oshirilishi kerak degan savolga qat'iy javob berilgani yo'q. Chunki, yetarlicha tahlillash malakasiga ega emasmiz. Shuning uchun o'quvchilarga "nima berish"ni ham, ulardan "nimani olish"ni ham to'g'risi bilmayapmiz. Adabiyot o'qitishda badiiy tahlilga e'tibor g'oyat sust bo'lganligi uchun ham millat ahlining bir necha avlodi Navoiysiz yashab kelmoqda. Navoiyning ijodiy merosi umumta'lim maktablarining deyarli barcha bosqichlarda o'rganilsa-da, mumtoz durdonalarni o'quvchilar yod olish bilan cheklanib, izohli lug'atlar bilan ishlanmayotganligi oqibatida yodlangan misralar

ularning xotirasi mulkiga aylanib qolmoqda. Ammo inson yod olgan har bir misradagi so'zlarning ma'nosini teran anglamas ekan, bu ma'naviy boyliklar ko'ngil mulkiga aylanmaydi.

Alisher Navoiyning mualliflik korpusini yaratish orqali yuqoridagi o'ta dolzarb muammolarga yechim topiladi. Ma'lumki, "Xazoyin ul-maoniy" ning asosini g'azallar tashkil qiladi. Navoiy g'azallarida Sharq adabiyoti an'alaridan ijodiy foydalanadi, u yashab ijod etgan tarixiy davr va sharoit bilan chambarchas bog'liqligi muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Jahon leksikografiyasida mualliflik leksikografiyasi deb nomlanuvchi alohida bir yo'nalish mavjud. U muallif tili lug'ati tuzishning nazariy asoslari, mualliflik elektron lug'ati tuzishning o'ziga xos jihati, milliy korpusdan va adabiy til korpusosti korpusidan mualliflik leksikografiyasida foydalanish tajribasi, yangi turdagi lug'atlar tuzish g'oyalari, mualliflik leksikografiyasi asosida zamonaviy adabiy tildagi o'zgarishlarni qiyosiy - tahliliy tadqiq etish kabi muammolar bilan shug'ullanadi. Mualliflik leksikografiyasi – jahon, shuningdek, rus leksikografiyasida shiddat bilan rivojlanib borayotgan soha. O'zbek tilshunosligida ham taraqqiyot natijasi o'laroq ko'plab mualliflik elektron lug'at, korpuslari yaratish imkoniyatlari mavjud, albatta.

"Hazoin ul-maoniy" ning uchunchi devoni "Badoye' ul-vasat" janrlari semantik teglari bazasini yaratilsa, mazkur devondagi 650 g'azal, 1 ta mustazod, 2 ta muxammas, 2 ta musaddas, 7 ta tarji'band, 60 ta qit'a, 10 ta lug'z, 13 ta tuyuq va qasidalarda (jami 10840 misra) tushunish qiyin bo'lgan so'zlarning ma'nosini izohli lug'atlarsiz osonlik bilan topish imkoniyati bo'ladi. Bu korpusidan o'qituvchi, talaba, maktab o'quvchisi, aholining keng kitonxon qatlami ham unumli foydalanishlari mumkin. Yod olingan yoki o'qilgan har bir baytdagi so'zlarni teglari yordamida ma'nosini topib tushunish juda ham oson hisoblanib, izohli lug'atlarsiz topish imkoni bo'ladi.

"Badoye' ul-vasat" devonida jamlangan nazmiy asarlarda bugungi zamon g'azalxonini uchun tushinish qiyin bo'lgan so'zlar juda ko'p uchraydi. Bu esa g'azal mazmunini to'la tushunmaslikka olib keladi. Masalan, devondan o'rin oldan "Soat" radifli g'azalda 34 ta izohi talab etiladigan, bugungi kunda talaffuzimizdan chiqqan so'zlar uchrashi ko'rishimiz mumkin. Quyida mazkur g'azalning 9-bayti 1-misrasidagi so'zlarning izohi bilan berilgan.

So'z	Izohi	Janri	Janr nomi (satr)
fano	tugallanuvchi	g'azal	Fano dayrida gar may vajhi yo'q, bas xirqav-u daftar

dayr	dunyo	g'azal	Fano dayrida gar may vajhi yo'q, bas xirqav-u daftar
vajh	sabab	g'azal	Fano dayrida gar may vajhi yo'q, bas xirqav-u daftar
xirqav	eski kiyim	g'azal	Fano dayrida gar may vajhi yo'q, bas xirqav-u daftar
daftar	olam	g'azal	Fano dayrida gar may vajhi yo'q, bas xirqav-u daftar

Yoki devonning 120-g'azalini tahlil qilganimizda 32 ta o'quvchi tomonidan tushunilishi qiyin bo'lgan so'zlarning izohli lug'atlar yordamida ma'nosi yoritildi. Quyida g'azalning 3-bayti izohi bilan tanishsak:

So'z	Izohi	Janri	Janr nomi (satr)
ajablig'	qiziqarli voqea	g'azal	Bul'ajablig'lardurur ishq ichrakim, zohir qilur
zohir	ravshan	g'azal	Bul'ajablig'lardurur ishq ichrakim, zohir qilur
mehr	quyosh	g'azal	Mehrdek o'tluq ko'nguldin day yelidek ohi sard
o'tluq	olovli	g'azal	Mehrdek o'tluq ko'nguldin day yelidek ohi sard
day	qish	g'azal	Mehrdek o'tluq ko'nguldin day yelidek ohi sard
sard	sovuq	g'azal	Mehrdek o'tluq ko'nguldin day yelidek ohi sard

Cheksiz axborot oqimi asrida buning, albatta, ijobiy tomoni, qulayliklari anchagina: axborotni tez qabul qilish, izlangan javobga tez va to'liq erishish, korpus natijasi bo'lgan shakllar inson uchun juda qulay, qolavsa yashayotgan davrimiz ham shuni taqozo etmoqda.

Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki, yoshlarimiz mutafakkir hayoti va ijodini qanchalik chuqur va puxta bilsa, ma'rifat, ezgulik, komillik sirlarini o'shancha kengroq egallaydi. Navoiyning sehrli so'zlarini qalbga o'rnatgan odam, odamiylik sharafi va kuch-quvvatini idrok etadi. Navoiy saboqlariga amal qilgan kishi xalqning dard-u tashvishlarini yengillatishga bel bog'laydi, ilm-ma'rifatni-nodonlik va jaholatga qarshi qurol o'rnida ishlatadi. Navoiyni anglash, uning siymosiga intilishning g'oyat muhimligini bilish-adolat, diyonatning kuchiga ishonish demak. Ko'ngliga shunday ishonch g'olib bo'lgan odamlar soni jamiyatimizda qancha ko'paysa, insonlarning bilib-bilmay qilgan xato va muammolari kamayib boradi. Navoiyning ibratli faoliyati bugun istiqbol farzandlari uchun har tomonlama ibrat maktabi vazifasini o'taydi. Shunday ekan, har bir avlod

vakili ilmning yuksak cho'qqisini egallashga harakat qilmog'i lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alisher Navoiy. Muhokamatu-l-lug'atayn. – T.: Akademnashr, 2017. –128 b.
2. Alisher Navoiy. Badoe' ul-vasat. O'n besh tomlik. 3-tom. – T.: O'zbekiston badiiy adabiyoti nashriyoti, 1968-yil. – 411 b.
3. Alisher Navoiy asarlari tilining izohli lug'ati. 4 tomlik. –T.:Fan,1983-yil.
4. Madayev O. Navoiy suhbatlari T.: O'qituvchi, 2018. – 248 b.
5. Xoksor. M. R. Alisher Navoiy asarlari lug'ati. T.: "Akademnashr", 2017. – 416 b.

O'zbekiston Respublikasi
Oliy va O'rta maxsus
ta'lim vazirligi

Alisher Navoiy nomidagi
O'zbek tili va adabiyoti
universiteti

SERTIFIKAT

KOMPYUTER LINGVISTIKASI: MUAMMOLAR,
YECHIM, ISTIQBOLLAR
mavzusidagi Respublika ilmiy-texnikaviy konferensiyasida
FAOL ISHTIROKI uchun

Nargiza G'ulomova

Vol. 1 №. 01 (23.04.2021) doi.org/10.52773/CL:PSP/vol_1_issue_1/A23

ToshDO'TAU rektorati

Sh.Sirojiddinov

Toshkent - 2021